

PAGINA 3

Een zee van gedenktekens

PAGINA 4

'Voltooid blijkt iets wat je niet zelf uitmaakt'

PAGINA 5

'Verbijsterd over twintig mensen in een portiekwoning'

VERDER: Iedereen rouwt alleen ■ Tussen knuffels en hondenharen ■ Gedichten als troost ■ Migrantenkerken in beeld ■ De ziel is gevlogen

Atheïst met fascinatie voor Jezus:

'Het is tijd voor christelijk socialisme'

'De politiek lijdt aan geestelijke armoede, er is geen medemenselijkheid meer. Alleen de bijbelse boodschap kan de bezieling terugbrengen.' Aan het woord is historicus, oud-Kamerlid en columnist Zihni Özdil tijdens een lezing in Den Haag.

De avond in de Waalse kerk is georganiseerd door Lux, een jonge community van twintigers en dertigers die samen antwoorden zoeken op vragen die ze echt belangrijk vinden. 'In onze zoektocht naar goed en betekenisvol leven vinden we inspiratie in christelijke spiritualiteit. We zijn niet allemaal religieus of christen, wel open minded.' Tot zover de tekst op de fraai vormgegeven website luxdenhaag.nl. Terug naar een volle zaal voor de lezing van Zihni Özdil, historicus, columnist bij *Elsevier Weekblad* en oud-Kamerlid voor GroenLinks. Özdil zegt atheïst te zijn, maar met fascinatie voor Jezus. Hij stelt zich voor als kleinzoon van een geitenhouder in Turkije, uit een dorp waar het armoe troef was. 'Met 25 jaar hadden mensen al geen tanden meer, dat was er heel normaal', vertelt hij. Özdil

FOTO: HANS HEMMES

Alles zou zakelijker zijn geworden door het neo-liberalisme. Hij merkte al bij de premiers Lubbers en Kok dat ze geen hoger doel meer wilden dienen. 'Het was gewoon een baan. En Rutte? Die heeft geen visie. De vraag is hoe we hieruit komen.'

Laatste kans

Het antwoord vindt hij in de Bijbel, die hij als verklaard atheïst met veel interesse leest. 'De weg is via Jezus. Ik heb ontdekt dat medemenselijkheid niet kan zonder spiritualiteit. Het is tijd voor christelijk socialisme!' Zo zou er een einde kunnen komen aan de 'geestelijke armoede' die de politiek beheerst. 'Het is onze laatste kans!' Het is nogal een oproep die hij over de millennials uitstort. In een vraaggesprek met Rik Zwalua van Lux Den Haag blijkt er meer achter schuil te gaan. Özdil vertelt dat hij veel berichten krijgt van christenen die zichzelf niet meer kunnen zijn op het werk. 'Ze worden beschimpt. Laten we hen menselijk behandelen.' Dan wordt de spreker zo enthousiast dat hij iedereen oproept om te gaan demonstreren tegen het neoliberalisme.

Zover komt het niet, want er zijn veel vragen in de zaal. Een pionier uit Moerwijk deelt een ervaring met een bezoek van directeurs van gemeentelijke diensten. Ze hoorden een man aan die in de problemen zat. 'De reactie was "ik voel me zo machteloos", maar ze hebben toch wel macht!'

Een vrouw vroeg hoe je politiek met bezieling vertaalt. 'Laten we een nieuwe beweging maken', reageerde Özdil. De Haagse band Lights in the Lake sloot de lezing af met het nummer *Running*. 'Het gaat over God, maar niemand heeft het door', aldus de zangeres.

HANS HEMMES

'De bijstand is een uitzichtloze hel geworden'

is dankbaar dat hij in Nederland de kans kreeg om academicus te worden. Zijn vader, die als arbeidsmigrant in een visfabriek werkte, had hem in groep 8 van de lagere school op het hart gedrukt om goed te presteren. 'Dit is het belangrijkste jaar in je leven', had hij de jongen gezegd. Toen Zihni opgroeide, keek hij met bewondering naar de verzorgingsstaat. 'Er was een sociaal vangnet voor mensen die niet meer konden werken.' Maar na de toelagenaffaire veranderde zijn mening. 'Het laat zien hoe Nederland kansarmen onderdrukt. De bijstand is een uitzichtloze hel geworden.' Dit brengt de columnist tot de kern van zijn betoog: 'De politiek heeft geen spiritualiteit, geen bezieling meer.'

Özdil: 'Ga demonstreren tegen het neo-liberalisme!'

De weerbare democratie

Dit najaar organiseert de Houtrustkerk een aantal gesprekken over de toekomst, aan de hand van het programma Tegenlicht van de VPRO. In november gaat het gesprek over de weerbare democratie. De polarisatie in Europa groeit, de electorale steun voor populistische partijen is groot. Hoe kunnen we onze democratie weerbaarder maken tegen de autoritaire verleiding?

WO. 24 NOV. 20 U. HOUTRUSTKERK, HOUTRUSTWEG 1.
INFORMATIE: DS. KARL VAN KLAVEREN, TEL. 06 11041992.

'Het wonder van betekenis'

'Ons denken wordt uitgedaagd door het grootste wonder dat er is: dat betekenis bestaat. Dat wij niet anders kunnen dan betekenis zien, horen, voelen, ruiken, kennen. Die betekenis is er niet zonder ons. Wat zou er überhaupt kunnen zijn zonder ons?' Deze tekst staat op de achterzijde van het boekje *Het wonder van betekenis*, dat verscheen bij de verkiezing van Paul van Tongeren tot Denker des Vaderlands. Op 23 november spreekt hij over dit boekje en over de zoektocht naar geluk en wijsheid.

DI. 23 NOV. 19.30-21.30 U. DEZINNEN, CHRISTUS TRIUMFATORKERK, JULIANA VAN STOLBERGLAAN 154. OPGAVE T/M 20 NOV. TOEGANG: € 8. WWW.DEZINNEN.NL OF INFO@DEZINNEN.NL.

Dierendagdienst in de Elandstraatkerk

Een dienst tussen knuffels en hondenharen

Daags voor Wereldierendag ontvangt de katholieke kerk aan de Elandstraat mens en dier tijdens de speciale Dierendagdienst, met vogelzang en knuffeldieren tussen altaar en tabernakel.

Het is belangrijk dat ze zich geliefd voelt', zegt Xurriantelly Marchena (12) plechtig, nadat haar hamster Chloë tijdens de Dierendagviering is gezegend. Pastor Marijke Witteman heeft de handen deze middag vooral uitgestrekt boven een flinke verzameling knuffelbeesten – niet altijd is het even praktisch om een echt dier mee te nemen naar een kerk midden in de stad. Zo kan het gezin Van der Ham uit Berkel en Rodenrijs moeilijk de geit, het varken, het konijn, de parkiet of de eenentwintig wandelende takken 'in een klein hokje in de auto meenemen', zoals vader Herbert uitlegt.

De Dierendagdienst is niet zomaar een gimmick. 'We doen het op deze manier om te laten zien dat geloven en het beleven van rituelen niet stil en serieus hoeft te zijn', verklaart 'master storyteller' en parochiaan Michael Driebeek van der Ven, die het verhaal van Sint Franciscus heeft verteld met behulp van uit eigen zak bestemde kringloopknuffels en vogelgeluiden van internet. 'Het kan ook vrolijk zijn.'

Doorvertellen

Pastor Witteman kwam 'jaren geleden' op het idee om tijdens een speciale dienst iets voor kinderen te doen, waarbij ze mogen bewegen en niet enkel stil moeten zitten. 'Het is heel los', beaamt Driebeek van der Ven. 'We zitten tussen het altaar en het tabernakel, waar je normaal als gelovige niet zit. Kinderen mogen op het altaar

Pastor Marijke Witteman zegent verschillende echte dieren, naast een overvloed aan knuffelbeesten.

staan. Je doet iets waardoor het wat anders is dan een normale zondag.' Parochiaan Marijke Kettenis, ter plaatse met dochter Romée (9): 'Het is waardevol, een stukje bezinning. Het hoeft

niet zo ingewikkeld te zijn: de dieren, de nabijheid.' De verhalenverteller: 'Heel veel mensen hebben een huisdier of herinneringen aan dieren. Mensen en dieren zijn zo verweven met elkaar.

Dieren zijn onderdeel van het gezin, met alle liefde en zorgen die erbij horen.' Huisvader Herbert van der Ham bevestigt dat. 'Het is goed om erbij stil te staan dat we niet alleen staan. Dieren horen erbij.' En ze zijn trouwer dan mensen, meent hij. 'Ze hebben geen dubbele agenda. Met mensen weet je het niet altijd.' Dochter Liesbeth (10): 'Je kunt altijd met ze praten, ze vertellen het niet door.' Voor haar zusje Caroline (8) is het simpel. 'We zijn hier omdat we in God geloven en allemaal van dieren houden.'

Naast de hamster en de nepbeesten hebben ook enkele honden de zegen ontvangen, al kwam daar wegens coronaperikelen geen wijwater aan te pas. Een ervan is Soldier, op schoot bij Yuresca Marchena. De twaalfjarige hond maakt het inmiddels voor de tiende maal mee. 'Hij wordt er

'De kinderen mogen op het altaar staan'

altijd heel erg vrolijk van', meldt Xurriantelly opgetogen. Moeder Yuresca vindt het goed dat er aandacht besteed wordt aan dieren. 'De dieren zijn ook belangrijk voor God. Toen God de aarde wilde omhutselen, koos hij twee van elk dier.'

MATTHIJS TERMEER

Jubileum Alleencafé

'Rouw gaat niet over'

In september was er een bijzondere bijeenkomst van het Alleencafé, dat twaalf en een half jaar geleden werd opgericht. Gastspreker was pastor Marinus van den Berg. 'Rouwen is een eenzaam avontuur.'

Pastor Marinus van den Berg was ook bij het prille begin van het Alleencafé. Hij sprak toen over 'Rouwen in de tijd'. De ondertitel van het boek dat hij erover schreef is veelzeggend: 'Een zoektocht in het landschap van afscheid en verlies'. Als pastor heeft hij jarenlange ervaring in rouwbegeleiding en in de palliatieve en verpleeghuiszorg. Het afgelopen jaar was hij in Rotterdam betrokken bij de revalidatie van covidpatiënten. De covidpandemie bepaalde hem nog eens extra bij de eenzaamheid waarin mensen terecht kunnen komen.

Een hele klus

Het Alleencafé ontstond toen Elzina Oosterhuis (kerk- en buurtwerker in de Laakkapel) en ondergetekende (toen wijkpredikant) vanuit buurtorganisaties de vraag kregen 'wat we aan de

toenemende eenzaamheid kunnen doen'. We constateerden dat velen na een ingrijpend verlies worstelen met hun eenzaamheid. Suggesties om een soos te bezoeken of erop uit te gaan zijn aan hen vaak niet besteed. Ook zijn ze vaak (nog) niet toe aan een rouwverwerkingsgroep, waar verwacht wordt dat je een periode met anderen optrekt. Zo ontstond het idee van een maandelijks Alleencafé – de naam is 'afgekeken'

van het Alzheimercafé – omdat rouwen en alleen verdergaan een hele klus is. In het Alleencafé kunnen mensen die een dierbare verloren hebben terecht voor informatie en ondersteuning en gesprekken met lotgenoten. Ook in de zomer zijn er bijeenkomsten, want rouw kent geen vakantie. Enkele keren werd vanuit het Alleencafé een rouwgroep gevormd. Het woord 'rouwverwerking' gebruiken

we liever niet, want dat suggereert te veel dat rouwen 'verwerkt' kan worden. 'Het gaat nooit over', zeggen mensen die al jaren geleden een verlies leden. Ds. Durkje Sikkema coördineert alweer zo'n negen jaar de ontmoetingen. Sinds de sluiting van de Laakkapel in 2013, komt men bij elkaar in De Oase in Spoorwijk.

Woestijn

Op de jubileumbijeenkomst waren naast de vaste gasten ook enkele geïnteresseerden afgekomen. 'Iedereen rouwt alleen', was het thema, dat door Marinus van den Berg werd toegelicht.

'Dagboek bijhouden? ik houd niet van schrijven'

'Rouwen is een eenzaam avontuur', stelde hij. 'Gelukkig zijn er mensen die naar je omzien en die je willen helpen, maar je wordt op jezelf teruggeworpen. Het is daarom niet waar als mensen zeggen: 'Ik kan mij voorstellen hoe erg het voor je is.' Zeg dat toch niet, want de woestijn van de rouw is voor ieder mens anders!' Hij was dan ook heel kritisch over de goedbedoelde adviezen die mensen soms geven. 'Je moet gaan sporten', 'ga een dagboek bijhouden', of: 'luister naar mooie muziek'. Sommige aanwezigen herkenden dat. 'Van muziek word ik nog verdrietiger, het bepaalt mij

extra bij wie ik verloor.' 'Een dagboek bijhouden? Ik houd niet van schrijven.' Het waren reacties die na de pauze loskwamen in het kringgesprek. Er was ruimte voor de bezoekers om hun verhaal te doen en dat gaf ook weer aanleiding tot onderling gesprek. Geen theorieën over rouw deze middag. Er werd respectvol geluisterd en het was een goede illustratie van het thema. Ook deelde Marinus van den Berg enkele ervaringen uit zijn pastorale praktijk.

In de pauze was er gelegenheid om zijn boek *Ode aan de eenzaamheid* aan te schaffen, dat in de coronatijd is verschenen als tegenwicht tegen een louter negatieve inkleuring van eenzaamheid. Er is namelijk gewenst én ongewenst alleen-zijn. Belangrijk is het om bij jezelf thuis te leren zijn. Een belangrijke les die de aanwezigen meekregen, met verve onderschreven door ds. Durkje Sikkema, was dat er in een rouwproces niets 'moet'. Geef elkaar ruimte, tijd en aandacht. Het was goed Marinus van den Berg te gast te hebben in het Alleencafé. Zeker, iedereen rouwt alleen, maar de maandelijks ontmoeting met lotgenoten helpt wel!

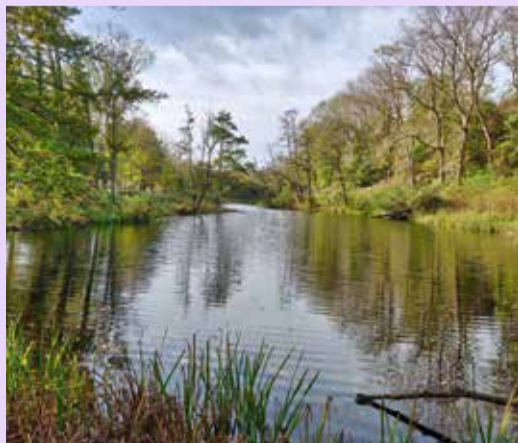
ROB VAN ESSEN

ALLEENCAFÉ: IEDERE 2E DINSDAG VAN DE MAAND VAN 14.30 TOT 16.30 UUR, VAN MEURSSTRAAT 1, DEN HAAG; INFO: ALLEENCAFEDENHAAG@GMAIL.COM

Landelijke Natuurwerkdag

Zaterdag 6 november wordt de landelijke natuurwerkdag georganiseerd en steken in heel Nederland vrijwilligers de handen uit de mouwen. Ook A Rocha Den Haag gaat aan de slag in het Westduinpark, rond de duinplas. A Rocha is een wereldwijde christelijke beweging die zich inzet voor natuurbehoud. Vrijwilligers zijn zeer welkom. A Rocha zorgt voor gereedschap en koffie of thee met wat lekkers erbij.

ZA. 6 NOV. 10-13 U. VERZAMELEN: HOEK LAAN VAN POOT EN DE SAVORNIN LOHMANLAAN. AANMELDEN: DENHAAG@ARROCHA.ORG.

Winterzwemmen

Vanuit de overtuiging dat kerk en kunst elkaar nodig hebben, laat de Haagse Oud-katholieke parochie in haar Galerie 44 regelmatig kunstenaars exposeren. In november is hier de expositie *Winterzwemmen en meer van dat soort wakkere activiteiten* te zien, met schilderijen van de Haagse Nathalie Mannaerts. Over haar werk schreef regisseur Jeroen de Man: 'Mannaerts' creaties zijn op het eerste gezicht misschien speels, komisch, blijgeestig en gedurfd. Wie beter kijkt herkent een dramatische onderstroom: een spetterende melancholie die vaak een maatschappijkritische boodschap doet vermoeden.'

T/M 24 NOV. WO., VR. EN ZA. 13.30-17.00 UUR. GALERIE 44, MOLENSTRAAT 44.

'Winterzwemmen' van Nathalie Mannaerts

Foto's van het laatste afscheid

'Ik zie de ander op z'n allerkwetsbaarst'

De Haagse fotograaf Arenda Oomen maakt fotoboeken voor mensen die afscheid moeten nemen van een geliefd persoon. Dat is niet zomaar een toevoeging aan haar 'gewone' werk als fotograaf. 'Voor mij is dit werk zingevend.'

Het is niet toevallig dat Arenda is begonnen met het maken van afscheidsfotoboeken. Toen zij 11 jaar was, verongelukte haar vader. 'Ik werd nergens bij betrokken. Ook daarna was er geen enkele vorm van begeleiding voor mij. Wij waren thuis in shock, leefden in een roes, maar je hele leven verandert op zo'n moment. Ik stopte alles weg, maar liep er later toch op vast.' Wat ze zich herinnert, is dat ze het zo erg vond dat haar vader in zijn eentje was overleden, dat er niemand bij hem was.

Tranen en dankbaarheid

Voor de Haagse Yolanda Adel maakte Arenda een fotoboek van de uitvaart van haar moeder. Yolanda: 'Ik kom uit Suriname en daar is het traditie om ook een uitvaart op beeld vast te leggen. De laatste jaren van mijn moeders leven ging zij wekelijks naar de Elandstraatkerk en in die mooie kerk hebben we de uitvaartdienst gehouden. Een uitvaart is voor ons ook een feestelijk moment. We hebben mijn moeders leven gevierd met tranen en dankbaarheid: ze heeft een prachtig leven gehad. Het fotoboek betekent voor ons een tastbare herinnering, zoals je alle grote levensmomenten vastlegt. Op elk gewenst moment kan ik erin kijken. Het was een verdrietige, maar ook een heel mooie dag. De schoonheid straalt van de

FOTO: ARENDA OOMEN

sterft en een broertje of zusje is nog te jong om goed te beseffen wat er gebeurd is, dan is het voor zo'n kind belangrijk dat het later in een fotoboek kan kijken hoe het was. De foto's vertellen een verhaal in beelden. Je pakt het boek weer eens op, of geeft het aan iemand die niet bij de begrafenis was. Vervolgens heb je een concrete aanlei-

'Je ziet de emotie, proeft de sfeer, niets is geposeerd'

ding om te praten over je verlies en je verdriet.' De eigen ervaring van Arenda bij de vroegtijdige dood van haar vader heeft haar gevoelig gemaakt voor wat het voor kinderen betekent om een ouder of familielid te verliezen. 'Voor mij is dit werk zingevend. Ik zie hoeveel liefde er is naast het verdriet, zie de ander op z'n allerkwetsbaarst. Het zijn zulke intieme en gevoelige momenten die ik in het leven van een ander meemaak. Dat vraagt van mij als fotograaf dat ik daar integer en zacht mee omga. Het maakt me dankbaar dat ik dit kan doen.'

GREET KAPPERS

VOOR WIE MEER FOTO'S WIL BEKIJKEN: FOTOGRAFIERONDOMAFSCHEID.NL

foto's af; ook in rouw en verdriet is schoonheid te vinden. Juist bij een uitvaart zijn die foto's puur: je ziet de emotie terug, proeft de sfeer, niets is geposeerd. De mis werd bij ons afgesloten met muziek en dans. Omdat het regende, gebeurde dat ook in de

kerk. Het was mooi dat dit kon en mocht. Ik geloof dat de dood niet het einde is; de mensen die we hebben verloren, leven voort in onze herinnering en ergens in de kosmos. Die overtuiging is diepgeworteld in mijn leven.'

Zacht

Arenda: 'Soms maak ik ook een boek van de laatste maanden van iemands leven tot en met de begrafenis of crematie. Voor veel mensen helpt zo'n fotoboek in de verwerking van hun verlies. Als bijvoorbeeld een kindje jong

Meditatief schilderen over 'het goede leven'

Naar aanleiding van een pelgrimslied maken deelnemers hun eigen kunstwerk; schilderservaring is niet nodig. Na het schilderen wordt doorgepraat hoe de schilderijen 'het goede leven' verbeelden.

WO. 10 NOV. 10-12 U. BOSBESKAPEL, BOSBESSTRAAT 5. MA. 15 NOV. 15-17 U. SHALOMKERK, VREDERUSTLAAN 96. LEIDING EN OPGAVE (VOOR 7 NOV.): SANDRA DEN HOLLANDER, 06 41836659, A.J.DEN.HOLLANDER@KABELFOON.NL.

Over geloof en wijsheid

Godsdienstfilosoof Johan Goud probeert antwoorden te formuleren op de vraag van de Amerikaanse dichter Christian Wiman: 'Heb je nooit gevoeld dat iets van je gevegd werd, iets dat je te buiten ging, een woordeloos mysterie dat zich door de woorden naar je uitstrekte?' In vier lezingen komt dit aan de orde: geloof, geschenk, eerbied, wijsheid.

VANAF DI. 16 NOV. OM 14 U. EN 20 U. REMONSTRANTEN DEN HAAG, LAAN VAN MEERDERVOORT 955. TOEGANG LEDEN EN VRIENDEN: VRIJWILLIGE BIJDRAGE, OVERIGE BELANGSTELLENDE: € 5 PER KEER. AANMELDING VIA 070 3250779 OF REMONDENHAAG@HETNET.NL

Een zee van gedenktekens

Herdenken is meer dan herinneren

De afgelopen zeven jaar kwamen er aan de randen van Europa 44.000 vluchtelingen om. In de kerktuinen van de twee protestantse kerken in Voorburg verschenen monumentjes voor omgekomen vluchtelingen. Later zijn deze 'kruizen' in een indrukwekkende rij op het Scheveningse strand neergezet.

De omgekomen vluchtelingen verdronken op zee, of zijn omgekomen tijdens een barre tocht door de bergen. In Voorburg hebben we 130 van deze namen geadopteerd en elke week brengen we tijdens het middaggebed een aantal van deze namen voor God. Zo herdenken we ze. Aangrijpend, vooral als mensen geen naam hebben. De emotie is te horen als de voorgangers bidden. Maar

'Aangrijpend, vooral als mensen geen naam hebben'

daar blijft het niet bij. Kerkgangers maken gedenktekens met de namen en de gegevens. Elke week komen er meer. In de kerktuinen ontstaan provisorische 'kerkhofjes'. Het maakt indruk; voorbijgangers staan erbij stil, letterlijk. Zo herdenken we deze omgekomen mensen. Dat is waardevol, want ieder mens is waardevol, 'known unto God'. Maar herdenken is meer dan stilstaan, het is meer dan herinneren, het is meer dan terugkijken. Bij herdenken

komen verleden, heden en toekomst samen. In de Bijbel zien we dat ook. Het volk Israël wordt opgeroepen om te herdenken waar zij vandaan komen. 'Jullie zijn zelf vreemdelingen geweest in Egypte. Bedenk dat u zelf slaaf bent geweest in Egypte totdat de HEER, uw God, u heeft bevrijd.' (Deuteronomium 5:15) Dit gedenken heeft betekenis voor hun handelen. Hun benarde situatie uit het verleden is reden om anderen vrijheid te geven. Daarmee gaat de toekomst open.

Brug

'Dit nooit meer!' Al snel zeggen we woorden van deze strekking bij een herdenking van een pijnlijke gebeurtenis. Dat is begrijpelijk, vanwege de indruk die een herdenkingsbijeenkomst kan maken. Maar vaak blijft het bij woorden; het herdenken heeft geen gevolgen. In de situatie van de vluchtelingen heeft dat ook nog een andere reden. We voelen ons machteloos, we weten ook niet direct een oplossing. Onze mogelijkheden zijn zo beperkt... Maar waar hebben we wel invloed op? Een herdenking kan ook een appel worden op wat we wél kunnen doen. Zo krijgt een herdenking transformerende kracht. Zo wordt een herdenking een brug tussen verleden en toekomst. In het late voorjaar brachten jongeren de gedenktekens uit Voorburg naar het strand in Scheveningen. Ze zijn opgenomen in één groot monument, samen met die uit heel Nederland. Een zee van gedenktekens ontstaat. Het laat niemand onberoerd.

JAN VAN DER WOLF, PROTESTANTS PREDIKANT IN VOORBURG

De gedenktekens op het Scheveningse strand

FOTOGRAFIE: ELS VAN DER WOLF

Wanneer hebben we het nog over de ziel?

Zoeken naar de ziel

Wie denkt dat alleen kerk en christendom zich nog druk maken over de ziel, heeft het niet helemaal bij het rechte eind. De ziel leeft, alhoewel tegelijkertijd ook onze wijze van spreken over de ziel is veranderd. Wanneer en hoe kunnen we nog zinvol spreken over de ziel, vraagt theoloog Tom Mikkers zich af.

De Haagse Kloosterkerk start binnenkort een serie bijeenkomsten over de ziel, waarover op de website te lezen is: 'Terwijl veel wetenschappers de ziel allang hebben afgeschreven, floreert buiten het wetenschappelijk taalgebied diezelfde ziel als nooit tevoren. Niet alleen in de religie en de kunst, maar juist ook in de moderne wijsbegeerte van de 19e en 20e eeuw. Vanaf de Duitse Romantiek is de ziel niet meer weg te denken.'

Nieuwe levensopdracht
'Op naar volgende avonturen', stond er te lezen op de rouwkaart van mijn schoonzusje, die enkele jaren geleden overleed. Zij was ervan overtuigd

dat haar lichaam een tijdelijk omhulsel was. Haar ziel zou in een volgend leven in een nieuw lichaam weer een nieuwe levensopdracht ontvangen. Die kijk op de ziel is niet nieuw. De gedachte van het lichaam dat sterft maar de ziel die eeuwigheidswaarde bezit, zien we al bij de filosoof Plato. Toch was er ook bij de

oude Grieken al sceptis over. Epicurus zag de ziel als een samenstelling van atomen die na de dood met het lichaam zouden verdwijnen. Je zou kunnen zeggen dat beide tradities het gered hebben. In kerk en geloof is de eeuwige ziel in allerlei verhalen en voorstellingen blijven leven. Onze wetenschap moet – net als Epicurus –

weinig hebben van de ziel. De ziel valt nu eenmaal niet te bewijzen of te lokaliseren. Dat wil niet zeggen dat het gesprek over ons geestelijk leven niet meer plaatsvindt. Alleen voldoet het woordje 'ziel' soms niet meer helemaal.

Doodzenuwachtig

Er is veel veranderd. In het katholieke milieu waarin ik opgroeide, was de ziel – afhankelijk van je goede of slechte daden – grijs, wit of zwart. Een zwarte ziel betekende na je dood een enkelje hel. Wit was de hemel. Grijs betekende werk aan de winkel. Als kind werd ik hier doodzenuwachtig van. Ik ben mijn moeder nog dankbaar dat ze op mijn vraag hoe dat dan zat met mijn kinderziel en hemel of hel, antwoordde dat dat hele systeem van zwarte, witte of grijsgekleurde ziel pas in werking trad vanaf je achttienste. Dan mag je stemmen, je rijbewijs halen, geweldadige films zien en je ziel kan verkleuren. Na mijn achttienste leerde ik – dankzij de psychologie – dat geestelijke ontwikkeling in de eerste plaats gaat over het verwerven van vrijheid en het doorbreken van patronen waarin je bent vastgelopen. De ziel als term verloor zo aan glans. Ik was niet alleen. Als het gaat over onze innerlijke roerselen, verwoorden we dat nu meestal met 'ik vind' en 'ik voel'. We gebruiken termen uit de psychologie zoals 'het onderbewuste' of 'het ego'.

Toch schiet een psychologische kijk op onze binnenwereld tekort wanneer de dood in beeld komt. Dan ligt immers de vraag naar onze eindigheid op tafel. Waartoe hebben we

eigenlijk geleefd? Waar gaan we naartoe? 'De liefde blijft', is een frase die dan soms klinkt om de zinloosheid van het leven om zeep te helpen. Ook het woordje 'ziel' keert terug. Niet als een ding dat een hogere macht tegen het licht houdt om jouw leven van een rapportcijfer met dito beloning te voorzien. Wel als term om aan te geven dat we niet zomaar leven. Het lichaam vergaat, de ziel is gevlogen. Al blijft het een vraag waarheen. Je zou kunnen zeggen dat de ziel is opgeheven: hoog verheven

'De wetenschap heeft weinig op met de ziel'

maar ook onvindbaar voor ons eenvoudige zielen. Of zoals ooit op het overlijdensbericht stond van een dierbare collega: 'Verdwenen in God.'

TOM MIKKERS, PREDIKANT
VRIJZINNIGEN WASSENAAR

Hebben wij een ziel?

De Kloosterkerk organiseert vier lezingen over de ziel door dr. Rico Sneller. Aan de orde komen: hebben wij een ziel? De ziel van mens en wereld. Inspiratie, creativiteit en extase. De ziel en de dood.

VANAF DO. 4 NOV. 20.00 U.
KLOOSTERKERK, LANGE VOORHOUT 4. AANMELDEN VIA HET KERKELIJK BUREAU: 070 3461576.

Gids brengt internationale en migrantenkerken in Den Haag in beeld

'Ze zijn niet altijd zichtbaar voor andere kerken'

Op donderdag 11 november wordt de gids over 110 internationale en migrantenkerken in Den Haag gepresenteerd en overhandigd aan burgervader Jan van Zaanen. 'Ze zijn zo verschillend als maar zijn kan.'

Met twintig man in een zaaltje achteraf, met honderd in een omgebouwde slachterij of met 2000 gemeentelieden in een traditioneel kerkgebouw. De diensten worden gehouden in het Frans, Afrikaans, Chinees, Egyptisch Koptisch, Pools, Ethiopisch, Indonesisch of Nederlands. De internationale en migrantenkerken in Den Haag zijn zo verschillend als het maar zijn kan. Maar liefst 110 wisten de samenstellers er te vinden, en zestig daarvan zijn nu uitgebreid beschreven in de kerkengids.

Reisgids

De gids bevat informatie over de achtergrond van de kerken, over de vieringen – zoals de taal waarin deze gehouden

worden – en de activiteiten die de kerken ontplooiën. Met verhalen en thema's wordt ingezoomd op wat er in de kerkgemeenschappen gebeurt. 'Het is een wereld an sich, mooi om te ontdekken', vertelt Petra de Nooy van HUB. 'De gids is bedoeld als reisgids in die wereld.'

'Vaak zijn het warme gemeenschappen'

Het idee ontstond in 2017 bij HUB, de netwerkclub waar internationale en migrantenkerken elkaar ontmoeten. HUB is een van de projecten van Stichting Mara, die zich inzet voor kwetsbare mensen in Rotterdam en Den Haag en die wortelt in de katholieke traditie.

Warm

'Internationale en migrantenkerken zijn vaak warme gemeenschappen, waar relaties en de gemeenschap centraal staan', gaat Petra verder. 'Veel

hebben voedselbanken en maatschappelijke initiatieven zoals inburgering, eenzaamheidsbestrijding onder jongeren of aandacht voor dementie bij

ouderen met een andere culturele achtergrond. Daarbij zijn ze niet altijd even zichtbaar voor andere kerken, maatschappelijke partners of de gemeente Den Haag. Met deze nieuwe gids willen we laten zien wat de kerken allemaal ondernemen. Hopelijk bevordert het de samenwerking en verbinding in de stad.'

Hoe groot de groep met migranten en internationale inwoners in Den Haag precies is, weet Petra niet. 'Naar schatting zijn er 1,2 miljoen migranten-christenen in Nederland', stelt ze. 'In Den Haag heeft maar liefst 56 procent van de inwoners een migratieachtergrond, en de helft van de mensen met een migratieachtergrond in Nederland is christen. Dat zijn allemaal mensen die dezelfde Bijbel lezen, Pasen en Pinksteren vieren en omkijken naar anderen. Dan is het fijn als je elkaar weet te vinden.'

De gids is vanaf 11 november te bestellen op de website van HUB of via een mail naar hub@maraprojecten.nl. Op de bijeenkomst wordt het boek gratis uitgedeeld; daarna wordt een bijdrage in de kosten gevraagd.

JUNE KROMJONGH

INFO: HUB-DENHAAG.NL

IN-DRUK

DE KUNST VAN HET LEVEN

En kleinzoon op visite: viltstiften en papier op tafel. Geconcentreerd worden er wat lijnen getrokken: kleurig is het zeker! Er is veel wit over. Ik krijg de tekening. Navraag leert dat hij de poes getekend heeft. Hier geldt: ik zie wat jij niet ziet. Trouwens, ook non-figuratieve kunst verdient aandacht. Dan bedenkt hij zich: in het lege vlak komt nog een koppotter. 'Dat ben jij', zegt hij. De tekening is klaar, maar aan de poes en mij ontbreekt nog het een en ander. Ook jaren later ben ik nog steeds niet die ik zou moeten zijn. De abstracte poes was en bleef een raadsel. Een poes hoeft er alleen maar te zijn, terwijl mensen altijd nog (iets) moeten worden. Recent stond er een paginagroot artikel in de krant over een echtpaar dat hun leven voltooid vond. Ze stapten er samen uit. Ik schrik daar toch van. Begonnen als psychiatrisch verpleger weet ik dat mensen in een diepe depressie de uitgang van het leven zoeken. Mijn grootvader, opgevretten

door de kanker, smeekte de dokter: 'Eén spuitje, dokter!' Maar die kón en mocht dat toen niet doen. Zulke situaties zijn niet alleen 'bespreekbaar' geworden. Er kan en mag ook meer, zodat uitzichtloos lijden niet uitzichtloos blijft. Zelf heb ik op dit punt nog niets geregeld, want er zit nog te veel wit in mijn tekening. Als pastor heb ik ook

ervaren dat ernstig zieken kozen voor blijven leven, terwijl ze de vooraf bepaalde pijngrens al ver overschreden waren. 'Voltooid leven', misschien kun je dat alleen als nabestaande zeggen. En dan nog.

Ik denk aan de indrukwekkende getuigenissen van overlevenden van concentratiekampen. Op hoge leeftijd waarschuwen zij in een schoolklas of documentaire tegen racisme en jodenhaat. Leeftijd doet er niet meer toe: ze hebben ons nog steeds iets te zeggen. Inmiddels begin ik de leeftijd te naderen dat mijn leven 'voltooid' zou kunnen zijn. Teruzzi heb ik niets te klagen. De kleurige lijnen van geboorte en opvoeding werden een vuurwerk van verliefdheid. Een 'Haagse school' van gezinsgeluk, afgewisseld door 'ik rot-zooi maar wat aan' (Karel Appel) van tranen en verrassende inzichten en ontmoetingen. Vergeleken bij anderen – en dan hoef ik niet helemaal naar Moria op Lesbos – ben ik een bofkont.

Menig getalenteerd mens had ik die bonusjaren na mijn vijftigste gegund, inclusief wat daarin verdrietig en onbegrijpelijk was. Op een punt stilgezet door niet te bevatten verlies was mijn tekenblad vol. Maar iemand 'van de kerk' belde aan om bloemen af te geven. Een oude vriend belde mij regelmatig op. 'Voltooid' blijkt toch iets wat je niet zelf uitmaakt. Er zijn ook nog de anderen. Niet alleen degenen die jou iets te geven hebben, maar ook degenen met wie je levenswinst en barmhartigheid kunt delen.

In een Delfts stadsgesprek over eenzaamheid vroegen we ons af wat er in de samenleving moet gebeuren. 'Eenzaamen wonen om de hoek', zei een studente. 'Met kleine stappen kunnen we een groot probleem aan, begin ermee!' Ja, we kunnen kleur geven aan mensenlevens tot het genoeg is geweest.

ROB VAN ESSEN

Buurtpastor na een jaar in Transvaal:

‘Het onrecht is bij mij onder de huid gaan zitten’

Dick Groenendijk, sinds september 2020 buurtpastor en kerkpionier bij Hoopvol Transvaal, blikt terug op zijn eerste jaar in Transvaal. Hij deelt zijn verontwaardiging over de woon- en werkomstandigheden van arbeidsmigranten. ‘Toen ik hoorde over twintig mensen in zo’n kleine woning was ik verbijsterd.’

Nog niet zo heel lang geleden werd Den Haag opgeschrikt door een grote brand in de Wouwermanstraat in de Schilderswijk. Een groot aantal woningen werd getroffen; een drama voor de betrokkenen. Het grote aantal arbeidsmigranten dat hier gehuisvest bleek, trok ook de aandacht: tien à vijftien mensen, veelal Bulgaren, in een klein appartement bleek geen uitzondering. Vanuit de samenleving en de politiek

‘Waarom ineens grote woorden als er iets gebeurt?’

werd verbijsterd gereageerd. Ik schrok er ook van en tegelijk merkte ik bij mezelf verontwaardiging: dit is toch algemeen bekend in Den Haag, zeker in de politiek? Waarom nu ineens grote woorden als er iets gebeurt, terwijl het al jaren voortdurende praktijk is?

Stapsgewijs

Later realiseer ik me dat het misschien wel simpelweg zo werkt bij ons mensen: informatie verzamel je stapsgewijs en over elk nieuw stukje informatie kun je je weer opnieuw verbazen. Ik herinner me nog dat een Poolse man me tussen neus en lippen door vertelde dat er in een gewone portiekwoning soms wel twintig mensen wonen. Zelf woon ik ook in zo’n woning en rondom de komst van onze kleine hebben we ons serieus afgevraagd of ons appartementje groot genoeg zou zijn voor deze gezinsuitbreiding; een vrij kneuterige vraag in het licht van bovenstaande waarnemingen. Toen ik hoorde over twintig mensen in zo’n woning was ik verbijsterd. Ik kon het nauwelijks geloven. Iets soortgelijks gebeurde toen ik op verhuurwebsites ontdekte dat appartementen als die van ons soms voor 1500 euro per maand verhuurd worden.

Dick Groenendijk: ‘Naar schatting leven meer dan 7000 mensen onder de radar in Transvaal’

Dat lijkt me nogal absurd voor een kleine 80 vierkante meter jarenveertigbouw. Maar als vervolgens blijkt dat er gerust ook 3500 euro wordt binnen geharkt door niet alleen de woningen te verkameren maar zelfs per matras te verhuren, weet je niet wat je hoort. En dan het aantal mensen waar het om gaat. Ik wist dat Transvaal een wijk is van arbeidsmigranten en dat die echt niet allemaal netjes staan ingeschreven. Maar als je schattingen hoort dat er in Transvaal naast de circa 16.000 officiële bewoners, volgens een voorzichtige schatting nog eens meer dan 7000 mensen onder de radar leven, dan vraag je toch nog wel even

een paar keer na of je het echt goed begrepen hebt!

Ook de werkomstandigheden van arbeidsmigranten zijn vaak onzeker. Huisvesting is regelmatig gekoppeld aan werk. Verlies van werk betekent dan ook verlies van huisvesting. Waarschijnlijk is dit een van de voornaamste redenen dat kinderen soms niet meer op school verschijnen – ik werk als zij-instromer op een basisschool in Transvaal – en weer terug zijn naar het land van herkomst. Om soms ook na enkele maanden – waarschijnlijk als er door de ouders weer werk gevonden is – weer in Transvaal op te duiken en dus ook weer naar school te komen.

Ik heb het dan nog niet eens over de – tientallen? – kinderen die helemaal niet bij een school zijn ingeschreven en zomaar ergens hun leven leiden.

‘Verlies van werk betekent verlies van huisvesting’

Misschien omringd door een liefhebberende en zorgende familie, maar misschien ook wel zwerfend op straat, een gemakkelijke prooi voor wie kwaad in de zin heeft.

Voor mij persoonlijk is de grootste

‘opbrengst’ van dit pioniersjaar dat ik hier onrecht ben gaan zien, onrecht dat bij me onder de huid is gaan zitten. Kennis maakt verantwoordelijk en ik heb nog geen flauw idee wat ik met deze grote en ingewikkelde problematiek aan moet. Maar de eerste stap is: zorg dat anderen het weten! Vertel het verhaal van degenen die zelf hun stem niet of niet genoeg kunnen laten horen. In meer theologische termen is het een voorzichtige poging om een invulling te geven aan de profetische rol die de kerk van oudsher ook heeft.

DICK GROENENDIJK

De kracht van rituelen

‘Je moet geen wonder verwachten, maar je markeert iets voor jezelf’

‘Mensen denken bij rituelen vaak aan grote gebeurtenissen, maar de kracht van een ritueel zit niet in de omvang. Een klein gebaar kan veel betekenis hebben.’ Aan het woord is Marion Kuipéri, gespecialiseerd in het begeleiden van rituelen bij overgangsmomenten in het leven.

Welke betekenis hebben rituelen in deze tijd?

‘Een ritueel maakt dat de ene dag verschilt van de andere dag. Je staat stil bij de gebeurtenis waar het ritueel betrekking op heeft, je geeft er aandacht aan waardoor je het moment veel bewuster beleeft. Een bekend voorbeeld is een verjaardag: je krijgt felicitaties, er komt visite, er zijn cadeautjes of je wordt toegezongen. Allemaal kleine ritueeltjes die we met elkaar kennen

‘Een ritueel kan verdieping geven’

en delen. Er is daardoor erkenning dat het een belangrijk moment is. Een ritueel markeert een belangrijke gebeurtenis en kan verdieping geven. Bij een pensionering gaat het ook om respectvol terugkijken, je eigen werkzame leven eren, bijvoorbeeld door een brief aan jezelf te schrijven. Mensen kunnen zo bewuster afscheid nemen en een nieuwe periode ingaan. Juist in deze tijd is daar behoefte aan. Ik werk ook als trouwambtenaar en daar zie ik dat als er geen

Marion Kuipéri maakt een labyrinth op het strand

kerkelijk huwelijk is, er bij de ceremonie in het stadhuis meer gebeurt.’

Kun je een voorbeeld geven van hoe je werkt?

‘Een verhuizing is een markering waarbij je afscheid neemt van een huis en je je openstelt voor iets nieuws. Dan ga ik met de persoon die ik begeleid iedere kamer in. Het gaat om aandacht voor wat zich daar heeft afgespeeld en het bedanken van de kamers. De manier waarop dat gebeurt, bepaalt de persoon zelf. Er kan iets worden uitgesproken, samen met het branden van een kaars of wierook. Mensen zijn zelf actief bij het ritueel. Ik ben de begeleider, maar het is hún ritueel.’

Je werkt ook vaak met een labyrinth, hoe gaat dat?

‘Rituelen vinden vaak buiten plaats. Ik maak regelmatig een labyrinth, bijvoorbeeld op het strand. Een labyrinth bestaat – anders dan een doolhof – uit één doorlopend pad dat na allerlei rondingen uitmondt in het centrum. Een labyrinthloop kan een verdiepende ervaring zijn bij een overgangsritueel. Je pad kan dan symbool staan voor bepaalde fasen in je leven.’

Wat heeft het voor effect op mensen?

‘Je moet er geen wonder van verwachten, maar je markeert iets voor jezelf. Laatst had een vrouw allemaal draden gemaakt die stuk voor stuk ergens voor stonden. Bepaalde draden heeft ze doorgeknipt en andere behouden. De doorgeknipte draden heeft ze verbrand. Dat bewust doen is waardevol.’

Het thema van deze Kerk in Den Haag is ‘herdenken’. Ben jij daar ook mee bezig?

‘Met Allerzielen doe ik altijd iets. Ik maak bijvoorbeeld een lichtjeslabyrinth, of ik organiseer een viering. Ik vind het bij een herdenking belangrijk dat iedereen actief is en zich betrokken voelt, anders blijf je een soort toeschouwer met je eigen verdriet. Het gaat erom het verdriet te delen, dat geeft troost.’

MEER INFO OP WWW.RUIMTEVOORRITUELEN.NL

JOLLY VAN DER VELDEN

Seminar ‘Nieuwe rituelen bij bijzondere levensmomenten’

Levensmomenten vieren we met woord en gebaar, geur en kleur, eten en drinken. Dat doen we in iedere samenleving, al zolang we bestaan.

De Haagse Dominicus organiseert samen met de Mariënborgvereniging (de vereniging van kritisch katholieken) een seminar onder leiding van Andries Govaart. Aan de orde komt de kracht van rituelen, transreligieuze kunst en de vraag hoe je tot een ritueel komt.

27 NOV. 10.30-16 U. BETHELKAPEL, THOMAS SCHWENCKESTRAAT 30
OPGAVE: HBAARS@ICLOUD.COM

Rooms-Katholieke kerken

Parochie Maria Sterre der Zee. Info: rkdenhaag.nl
Centrum. Jacobus de Meerdere-kerk, Parkstr. 65a. Nederlands: zo. 9 u. en 11 u.
Schilderswijk. Marthakerk, Hoefkade 623. Za 19 u. Zo. 9.15, 13u Engels/Afrikaans
Haagse Hout. Paschaliskerk, Wassenaarseweg 53. Zo. 11 u.
Bezuidenhout. OLV van Goede Raad, Bezuidenhoutseweg 153. Woe. 12.30 u.
Marlot. Onbevlekt Hart van Maria, Bloklandenplein 15. Zo. 17 u. Zo. 9.30 u.
Zeeheldenbuurt. Ignatiuskerk, Elandstr. 194. Zo. 11u.
Regentessekwartier. Agneskerk, Beeklaan 188. za. 20 u. en zo. 9.30 11.30 Spaans.
Scheveningen. Antonius Abtkerk, Scheveningseweg 233. Zo. 11 u.
Parochie De Vier Evangelisten Info: rkparochiedevierengelisten.nl
Valkenbos. Titus Brandsmakerk, Kamperfoeliestr. 279. Vrij. 10 u. Zo. 10:30 u.
Loosduinen. Kerk Maria van Eik & Duinen, Loosduinse Hoofdstr. 4. Di. 10 u. Za. 17 u. (even maanden). Zo. 10 u.
Waldeck/Kijkduin. Pastoor van Arskerkerk, Aaltje Noorderwierstr. 4. Do. 10 u. Vrij. 9 u. Zo. 17 u. (oneven maanden). Zo. 10:30 u.
Leyenburg. Emmauskerk, Leyweg 930. Zo. 13 u. Zo. 10 u.

Kerken met vaste voorgangers

Anglican Church Ary van der Spuyweg 1. Zo. 8:30 u. Heilig Avondmaal. Zo. 10:30 u. Contemporary & Traditional (Holy Communion) Service, 4de zo. Anointing & Prayer for Healing. Zo. 17 u. Wellspring Service, 4de zo. Choral Evensong.
American Protestant Church Esther de Boer van Rijcklaan 1. 9:45 with praise band. 11:15 with organ and choir.
Oud-Katholieke Kerk Juffrouw Idastr. 7. zo 10u eucharistieviering, 14/11 16u vespers, 28/11 10u 1e zondag Advent
Exoduskerk Beresteinlaan 263. Zo. 10 u.
Vredekerk Maartensdijklaan 126. Arabisch: za. 19 u. Nederlands: zo. 10:30 u.
Baptistengemeente Vier Heemskinderenstr. 91. Zo. 10 u.
Leger des Heils Ambachtsgaarde 198. Zo. 10:30 u. met muziekcorps.
Apostolisch Genootschap Loevesteinlaan 170. Zo. 9:30 u. met zang en muziek. apgen.nl.
Zevendedagsadventisten Robijnhorst 197. Za. 10 u. bijbelstudie, 11 u. dienst.
Quakers Stadhouderslaan 8. Zo 10:30 u. stille samenkomst.

Kerken van de Protestantse Kerk Nederland (PKN)

Kerkgebouwen	Tijd	7 november	14 november	21 november	28 november
Lukaskerk Om en Bij 2.	10.15	ds Jannet van der Spek HA	ds Nienke van Dijk	ds Christiaan Donner kringviering	naar Lutherse kerk
Duinzichtkerk V. Hogenhoucklaan 89	10.00	dr Ad van Nieuwpoort	ds Leo de Leeuw	dr Ad van Nieuwpoort	dr Ad van Nieuwpoort
Christus Triumfatorkerk Juliana v. Stolberglaan 154	10.00	ds Jaap van den Akker	ds Jaap van den Akker	ds Jaap van den Akker	ds Jaap van den Akker
Pax Christikerk Vlamburg 2	10.30	dr Gieneke Sneller-Vrolijk	ds Peter Bakker	ds Peter Bakker	ds Pieter van der Ende
Marcuskerk Jan Luykenlaan 90	10.00	ds Jantine Veenhof	dr Nico den Bok	ds Jantine Veenhof	ds René de Reuver
De Oase Van Meursstraat 1	10.00	ds Durkje Sikkema	kringviering i.s.m Leven in Laak	ds Fokke Fennema	ds Theo Hettema
Bergkerk Daal & Bergselaan 50 A	10.00	ds Martine Nijveld	ds Theo Hettema Dankdag	ds Martine Nijveld	Sity Smedinga
Maranathakerk 2e Sweelinckstr.156	10.30	ds Leo de Leeuw	ds Bert Kuipers	ds IJjo Akkerman	ds Erika van Gemerden
Noorderkerk Schuijstr. 9-11	10.00	ds Greet van 't Slot	ds Rob van Essen	ds Geertje Zomer	ds Henk van Laren
Bosbeskapel Bosbesstr. 5	10.00	ds Martin Koster	ds Fokke Fennema	dr Nico den Bok	ds Martin Koster
Abdijkerk Willem III-str. 40	10.00	ds Wietske Verkuyl, ds Michiel Aten	ds Reijer de Vries	ds Jacob Korf	ds Wietske Verkuyl S&T
Shalomkerk Vredrustlaan 96	10.00	ds Fokke Fennema	ds David Schiethart	ds Klaas Wigboldus	ds David Schiethart
Bethelkerk Scheveningen J. Kokstr.173	10.00 17.00	ds Robin ten Hoopen	ds Gerco Lock Dienst aan Zee	ds Gerco Lock	ds Gerco Lock HA
Oude Kerk Keizerstr. 8	10.30	ds Barend Weegink	ds H. de Graaff	ds Barend Weegink	ds Barend Weegink
Nieuwe Badkapel Nieuwe Parklaan 90	10.00	ds Charlotte van der Leest	ds Erwin de Fouw	ds Charlotte van der Leest	ds Charlotte van der Leest
Pr. Julianakerk Tesselsestr. 6	10.00	ds J. van Trigtdankdag	ds Bernhard van Vreeswijk evangelisatie	ds Dirk Jan Thijs	ds Bernhard van Vreeswijk
De Toevlucht Laan v. Hoornwijck 140	10.00	ds R. van Elderen	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema	Ellen Verheul
De Leidraad Harriët Freezerhof 28	09.30	*	*	*	*
Bethlehemkerk Laan v. Meerdervoort 627	10.00 16.30	ds Bert Karel Foppen ds L. van Rumpt	ds L. den Boer ds Bert Karel Foppen	ds Bert Karel Foppen ds J van der Meijden	ds K. van Meijeren ds Bert Karel Foppen
Houtrustkerk Beeklaan 535	10.30	ds Karl van Klaveren	ds Heleen Joziassse	ds Karl van Klaveren	ds Marijke Kwant
Kloosterkerk Lange Voorhout 2	10.00	ds Rienk Lanooy	ds Marja Flipse HA	ds Rienk Lanooy	10.30 ds Marja Flipse cantate
Ev. Lutherse Gem. Lutherse Burgwal 9	10.15	ds Marianne van der Meij-Seinstra	ds Jannet van der Spek HA	ds Erwin de Fouw Eeuwigezondag	ds Jannet van der Spek
Église Wallonne Noordeinde 25	10.30	pasteur Karel Blei	pasteur Hartman Out	pasteur Hartman Out	Jan la Grouw
Koningkerk Br. Ingenhoeslaan 4 Voorburg	10.00	ds A. Buizer-Tchiengang met doventolk	ds Jan van der Wolf HA	ds Els van der Wolf-Kox met doventolk	ds Jan van der Wolf

Diverse Rooms-Katholieke kerken
Rijswijk. Bonifatiuskerk, van Vredenburgweg 69. Zo. 11 u. Kerk van Benedictus en Bernadette, Sir Winston Churchillaan 372. Zo. 9:30 u.
De Zinnen, kapel Chr. Triumfatorkerk ma 18.15 avondgebed
Deutsch. Badhuisweg 35a. Zo. 10:30 u.
English. Bezuidenhoutseweg 157. Zo. 10 en 17:30 u.
Français. Stoeplaan 4, Wassenaar. Zo. 17 u.

advertenties

Firma A. H. Kerkhof & Znd
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:

- levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

Uitvaartcentra naar uw keuze met ons advies, bijvoorbeeld:

- Ad Patres Frederik Hendriklaan 7 's-Gravenhage (Statenkwartier)
- diverse andere uitvaartcentra in 's-Gravenhage en omstreken
- bij begraafplaats of crematorium

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227
2517 ET 's-Gravenhage
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl **070 345 16 76**
www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

want met afscheid begint herinnering

Voor een waardevol afscheid met zorg en respect afgestemd op ieders persoonlijke wensen.

070-3202040 - www.vdhuz.nl - 015-3101643

Helm & Schols
uitvaartzorg

Veenweg 14, Nootdorp
Damlaan 64, Leidschendam
Ina Boudier-Bakkerstraat 5, Delft
De Sillestraat 182, Den Haag

ENGELN & SPOOR
UITVAARTVERZORGING

VERZORGD, CORRECT, STIJLVOL

Engelen & Spoor Uitvaartverzorging richt zich op het verzorgen van uitvaarten in Den Haag en omstreken. Wij hebben jarenlange ervaring in traditionele, religieuze en eigentijdse uitvaarten en staan garant voor een verzorgde, correcte en stijlvolle uitvoering van de uitvaart.

U KUNT ONS 24 UUR PER DAG, 7 DAGEN PER WEEK BEREIKEN: (070) 350 70 00
INFO@ENGELNENSPOR.NL - WWW.ENGELNENSPOR.NL

HET CLINGENDAELHUIS - BENOORDENHOUTSEWEG 279 - 2596 BJ DEN HAAG

Overige kerken

Kerkgebouwen	Tijd	7 november	14 november	21 november	28 november
Deutsche Ev. Gem. Bleijenburg 5	10.30	Pfr Thomas Vesterling	Pfr Thomas Vesterling	Pfr Thomas Vesterling	Pfr Thomas Vesterling
Doopsgezinde Gem. Paleisstr. 8	10.30	ds Marijn Vermet	ds Marijn Vermet	ds Rineke Verheus	Poëzie met Ina Beekhuis, Coos Wentholt, Nelleke Kan
Ev. Broedergem. Hernhutters Chasséstr. 1	10.00	R. Harry	zr Christine Welschen	W. Idoe	zr Christine Welschen
Haagse Dominicus Th. Swenckestr. 30	10.30	Herdenking overledenen Ad de Gruijter, Jolly van der Velden	X	Traditie, last, rijkdom ds Derk Stegeman, Inge Boesveld	X
Indon. Ned. Chr. Kerk, Marcuskerk Jan Luijkenlaan 92	14.00	ds Johannes Linandi HA	ds Bas Plaisier	ds Stanley Tjahjadi	zr Betty Tjijta Sari
Ekklesia Brouwersgracht 2-k, in steeg door hek	11.00	X	Stilteviering	X	Omgaan met een beperking
Kruispuntgem. Hofzichtlaan 115	11.00	Allerheiligen ds Joop Zuur, br Hans Koster	X	Eucharistie ds Casper van Dongen	X
Remonstrantse kerk Laan v. Meerdervoort 955	10.30	ds Antje van der Hoek, ds Reinhold Philipp	ds Kim Magnée	ds Madelief Brok	ds Reinhold Philipp
Geref. Kerk Vrijgemaakt Duinkerckstr. 1	10.00	ds Jasper Klapwijk 3/11 19.30 Dankdag in Morgensterkerk ds Bart Noort	ds Hans van 't Hoff	ds Jasper Klapwijk	ds Arnout Francke
Franciscuskerk N. Broeckhuijsenstr. 23	10.30	ds Mineke Kroes	pastor Nanda de Hoop	pastor Mieke Speckens	pastor Bernadette Janssens

Symbolen: ♪ met cantorij, muziek etc; X geen dienst; * zie website van de kerk; ☞ voorganger met preekconsent; ✚ kerkelijk werker; ⚡ proponent (ds i.o.); ⚓ missionair pionier

NIEUWSBERICHT

Oud doopboek teruggevonden

Hans van Spanning, archivaris van de Protestantse Kerk Den Haag, heeft kortgeleden het oudste document teruggevonden dat verwijst naar de Afscheiding, de beweging die uiteindelijk geleid heeft tot zelfstandige gereformeerde kerken naast de Nederlandse Hervormde Kerk.

Tussen papieren, afkomstig uit de voormalige Valkenboskerk, is het Dooptboek van de Afscheiden gemeente aangetroffen. Het eerste deel van het boek bevat de gegevens van gedoopte kinderen in de periode 1836-1870. Het tweede deel bevat een overzicht van de huwelijksbevestigingen. De tot nu toe bekende oudste gegevens van de Afscheiden in Den Haag waren kerkenraadsnotulen uit 1842 en een lidmatenboek dat begint in 1849.

AGENDA NOVEMBER

Voor alle activiteiten deze maand: zie kerkinderhaag.nl

Rafelrand

Beeldend kunstenaar en ex-bajesdominee in de Scheveningse gevangenis Folly Hemrica vertelt over haar boeiende werk aan de 'rafelrand' van de samenleving. **Wo. 3. 14.30u** ■ Maranathakerk

Saint-Saëns' Orgelsymphonie voor zijn 100e sterfjaar

De 3e Symfonie is een van de bekendste werken van Camille Saint-Saëns. Het Haagse orkest SoundWave Collective o.l.v. Libia Hernandez en organist Geerten van de Wetering laten alle kleuren van orkest en orgel horen. **Za. 6. 20.15u** ■ Kloosterkerk

'Met het mysterie mag je nooit klaar zijn'

Lange tijd leek de secularisatie zich onafwendbaar door te zetten. Inmiddels blijkt de werkelijkheid complexer en dubbelzinniger. Laat je bijpraten en uitdagen in vier colleges op het snijvlak van religie en (post-)moderniteit. Theologische thema's, hedendaagse filosofen en theologen en ook dichters passeren de revue. **Vanaf za. 13. 10.30u** ■ Organisatie: DEZINNEN, Christus Triumfatorkerk

Thuis blijven en thuis leven

Nu de coronadreiging lijkt af te nemen, is het wachten op een vrolijke hervatting van het massatoerisme. Waarom willen we zo graag weg van de plek die ons thuis is in plaats van deze echt te leren kennen? Schrijver en journalist Emy Koopman gaat hierover in gesprek. **Za. 13. 13.30u** ■ Organisatie DEZINNEN, Christus Triumfatorkerk

Filmcafé: Layla

De Remonstranten Den Haag houden geregeld filmcafés: samen een film kijken en vervolgens met elkaar delen wat je hebt gezien en wat je raakte. In november: Layla (2016). **Za. 13. 15u** ■ Remonstrantse kerk

Preek van de Leek

Martine Gosselink, directeur van het Mauritshuis, staat op de kansel om te vertellen over wat haar inspireert. Het verhaal van Kaïn en Abel staat centraal. **Zo. 14. 17u** ■ Kloosterkerk

Seks in de Oudheid

'MeToo en de Oudheid', lezing door dr. Pieter van den Broek over sekse en seksualiteit in de Griekse en Romeinse denk- en leefwereld. **Wo. 17. 20u** ■ Maranathakerk

Verdi's Requiem

Men zegt wel dat Verdi's Requiem zijn beste opera is. Juist het theatrale karakter maakt het tot een toegankelijk meesterwerk. Uitvoering door Residentie Bachkoor, het Residentie Kamerkoor en Symfonieorkest Bellitoni. **Vr. 26. 20.30u** ■ Amare

OPROEPEN

Kom in actie voor vluchtelingenkinderen

Kerk in Actie – de hulpverleningsorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland – organiseert van 22 t/m 27 november aanstaande een landelijke huis-aan-huiscollecte voor kwetsbare kinderen in Griekenland. Doet u mee?

Gammele tenten, extreme kou of juist ondraaglijke hitte, onveiligheid, gebrek aan schoon drinkwater, medicijnen en sanitaire voorzieningen, uitzichtloosheid. Dat is de realiteit waarin duizenden kinderen in Griekse vluchtelingenkampen opgroeien. Kerk in Actie helpt hen met voedsel, kleding en onderwijs en probeert hen op een betere plek te krijgen. Help mee! Meld u aan als coördinator of collectant via kerkinactie.nl/huisaanhuiscollecte. Ook diaconieën kunnen zich hier aanmelden.

Donateurs gezocht voor monumentaal Loret-orgel

De kerk van de Heilige Teresia van Avila aan het Westeinde heeft een bijzonder orgel. Dit orgel, dat in 1851 door François Bernard Loret werd geplaatst, moet nodig gerestaureerd worden. De Stichting Orgel Elandstraatkerk heeft het restauratieproject op zich genomen. De kosten van de restauratie zijn begroot op ongeveer € 660.000. Het grootste deel wordt door het Rijk en de provincie Zuid-Holland gefinancierd, maar er blijft nog een fors bedrag over. Daarom zoekt de stichting naar sponsoren en donateurs. U kunt uw gift overmaken naar NL86 INGB 0004 8350 86, ten name van Stichting Orgel Elandstraatkerk te Den Haag onder vermelding van 'Loret-orgel'.

PERSONALIUM

Thejon Bos

Met ingang van 1 september is Thejon Bos missionair predikant van de Bethlehemkerk in Den Haag (Laan van Meerdervoort 627). Bos studeerde aanvankelijk economie. Na zijn theologiestudie in Utrecht werd hij in 2011 bevestigd als predikant van de hervormde gemeente Twijzelerheide. Van 2015 tot de zomer van 2021 diende hij de hervormde gemeente Waddinxveen. Thejon Bos heeft zijn werkplek in wijkgebouw Eltheto.

COLOFON

KERK IN DEN HAAG MAANDBLAD
WWW.KERKINDENHAAG.NL WEBSITE

November 2021, jaargang 25, nr. 240

Uitgave van de Protestantse Kerk Den Haag, de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag, de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage Oost en de Rooms-Katholieke parochies Maria Sterre der Zee en De Vier Evangelisten.

Contact: redactie@kerkinderhaag.nl
Tel. 06 24 69 66 64 (Anne-Helene Borgts)
hoofdredactie@kerkinderhaag.nl
Tel. 06 4626 69 64 (Greet Kappers)
Parkstraat 32, 2514 JK Den Haag

Redactie: Greet Kappers (hoofdredacteur), Irna van der Welke (tekstredactie), Anne-Helene Borgts (eindredacteur), Henk Baars, Henriëtte Boerma, Rob van Essen, Hans Hemmes, Shari van den Hout, Rienk Lanooy, Tom Mikkers, Jan van der Wolf.

Vormgeving: Pieter van Schouwenburg

Druk: Opmeer Drukkerij bv
Website: ISI Media, isimedia.nl

Advertenties:
kerkinderhaag.nl/adverteren
adverteren@kerkinderhaag.nl
06 24 69 66 64 (Anne-Helene Borgts)

Los postabonnement:
€ 22,50 per kalenderjaar (10 nummers).
Opgave: info@kerkinderhaag.nl
Giften: IBAN NL35 INGB 0007 7749 10

Gedichten voorlezen op de begraafplaats

'Er zou meer over de dood gesproken moeten worden'

In het donker dragen de fakkels en verlichte paraplu's bij aan de serene sfeer op begraafplaats Oud Eik en Duinen. Dichters van *Dichter bij de dood* lezen troostgedichten voor. Bezoekers luisteren geboeid en bezoeken daarna het graf van een dierbare om een kaarsje aan te steken. Het is Allerzielen, de dag waarop we onze doden herdenken.

Marjon van der Vegt is een van de initiatiefnemers van *Dichter bij de dood*. Kort samengevat is haar missie: de dood beter bespreekbaar maken door middel van gedichten. Ze was direct welkom met dat idee bij Oud Eik en Duinen. De deelnemende dichters en 'troubadichters', die een lied zingen, kregen de opdracht zich te verbinden met een schrijver of dichter die daar begraven ligt en het gedicht dat ze daarover schreven voor te dragen op de avond van Allerzielen. Het evenement trok aanvankelijk zo rond de honderd bezoekers, inmiddels gaat het richting de driehonderd. Vanaf de eerste keer

waren er enthousiaste reacties. Dit jaar is het eerste jubileum en wordt er een gedichtenbundel uitgegeven.

'Veel mensen trekken zich terug met hun verdriet'

Wegstoppen

'Veel mensen vinden het fijn om met Allerzielen iets te doen,' zegt Marjon, 'er even bij stil te staan, aandacht te geven aan hen die zo gemist worden.'

Over haar beweegreden zegt ze: 'Een collega verloor zijn vrouw en ik merkte dat anderen er moeite mee hadden daarover te praten. Ik weet wat het is als je je alleen door dit soort dingen heen moet worstelen. Er zou echt meer over de dood gesproken moeten worden. Het gebeurt nogal eens dat mensen zich terugtrekken met hun verdriet, dat ze het wegstoppen. Ik vind het juist mooi als ze ermee naar buiten komen en wil hen uitnodigen contact te maken met elkaar. Als er tijd en ruimte voor is, kunnen bezoekers ook hun eigen verhaal kwijt. Ook al is iemand overleden, hij is er dan toch weer even bij als zijn of haar naam wordt genoemd. Het is zo mooi als op zo'n avond een jonge vrouw de naam van haar overle-

den broer uitspreekt en het verhaal kan vertellen. Veel mensen hebben daar behoefte aan.'

Marjon heeft het altijd al fijn gevonden om te schrijven. 'Ik zoek het contact met anderen door middel van een gedicht waarin het over de dood mag gaan. Doodgaan hoort bij het leven. Het mooiste cadeau voor mij is als ik anderen hiermee mag raken.'

JOLLY VAN DER VELDEN

2 NOV. 19.00-21.00 UUR. DICHTER BIJ DE DOOD. BEGRAAFPLAATS OUD EIK EN DUINEN, LAAN VAN EIK EN DUINEN 40. AANMELDEN IS NIET NODIG.

Allerzielen 2021

Op dinsdag 2 november wordt op de rooms-katholieke begraafplaatsen St. Barbara en St. Petrus Banden de traditie voortgezet met de viering van Allerzielen.

Op 2 november zal van 16.00 tot 17.15 uur op beide begraafplaatsen een mis worden gehouden. Op begraafplaats St. Barbara zal de mis worden opgedragen door pastoor Dolf Langerhuizen en de mis op St. Petrus Banden door pastoor Ad van der Helm. Als vanouds zullen beide locaties sfeervol verlicht zijn met fakkels en vuurkorven. Na de mis zullen de graven worden gezegend. Het is noodzakelijk dat nabestaanden zich hiervoor opgeven bij de betreffende begraafplaats. Om 20.00 uur worden de begraafplaatsen gesloten. Bezoekers zijn vanaf dat moment welkom in de koffiekamer voor een kopje koffie of thee. De namen van de overledenen in 2020 en 2021 zullen dan op een scherm te zien zijn.

INFO: BEGRAAFPLAATSSTPETRUSBANDEN.NL

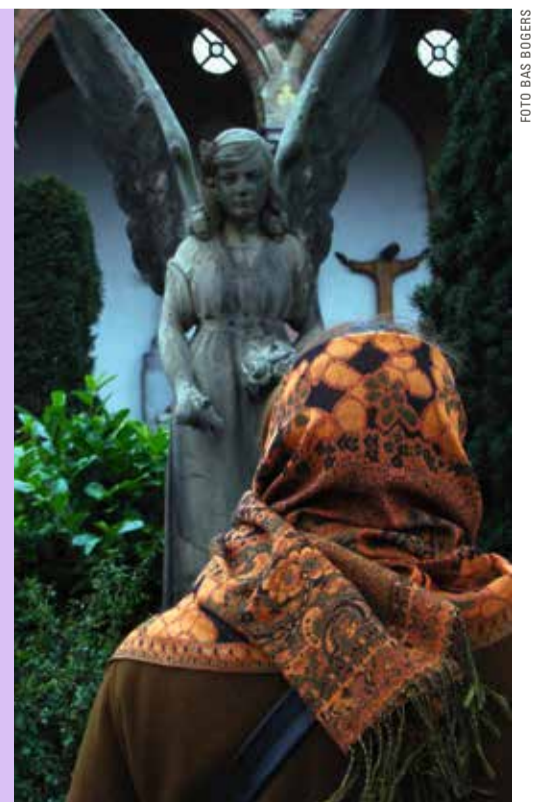

FOTO: BAS BOGERS

Troubadour Martijn Breeman

Klimaatmars

Rebellen, vertel ze maar snel waar 't op staat:
Bescherm nu toch ferm het al kermend klimaat.
Marcheer, protesteer, want de wereld vergaat.
Rebel, treed naar voren.
Je weet, de planeet wordt te heet op den duur,
dus vecht voor het recht als je hecht aan natuur,
en, hoort, zegt het voort, breng het woord vol met vuur.

Rebel, laat je horen!
't Is geen plezier,
want menig dier
verdween alhier
voorgoed.
Al gaat het snel,
toch baat het wel.
Klimaatrebel,
houd moed!

Men vindt ons bewind doof en blind in Den Haag,
ze blussen intussen in Brussel te traag.
't Is sneu voor 't milieu, dat getreuzel vandaag.
Rebel, treed naar voren.
Bedrijven die blijven maar gaan voor gewin;
het water dat staat er tot aan onze kin.
Dus help ons en stelp dit, we staan in de min.

Rebel, laat je horen!

We weig'ren te zwijgen; we krijgen alras
te kampen met rampen, verdampend gewas,
de hijgende, dreigende, stijgende plas.
Rebel, treed naar voren.
En jij, kom erbij en vertel ze maar snel,
zeer groot is de nood, het wordt kommer en kwel.
Algauw staat ook jouw eigen vel op het spel.

Rebel, laat je horen!
't Is geen plezier,
want menig dier
verdween alhier
voorgoed.
Al gaat het snel,
toch baat het wel.
Klimaatrebel,
houd moed!

In Paradisum

Het Requiem van de Franse componist Gabriel Fauré is een van zijn meest geliefde werken. The Carol Company onder leiding van Stef Collignon voert het uit, samen met werk van de Franstalige componisten Franck, Saint-Saëns en Sévêrac. Het koor wordt begeleid door Casper de Jonge op het beroemde Cavaillé-Coll-orgel uit 1885.

ZA. 6 NOV. 17 EN 20 U. WAALSE KERK, NOORDEINDE 25. KAARTEN VIA CAROLCOMPANY.NL. TOEGANG: € 15.

FOTO ROEL WILJANANTS

Boom van kennis van goed en kwaad door Frouckje van der Wal

Bomen in de kerk

Bomen zorgen voor ontspanning, helpen ons de seizoenen te beleven en inspireren de mensheid al eeuwen met hun majestueuze aanwezigheid. De Christus Triumfatorkerk organiseert een tentoonstelling over bomen met werk van gemeenteleden en buurtgenoten, waaronder bomen uit de Bijbel, zoals de Levensboom, de vijg, olijf en ceder.

VAN 30 OKT. T/M 28 NOV. MA, VRIJ. EN ZA. 12-15 U. EN ROND DE ZONDAGSE DIENST. CHRISTUS TRIUMFATORKERK, JULIANA VAN STOLBERGLAAN 154.

Burgemeester Jan van Zanen houdt Piuslezing

De Haagse burgemeester Jan van Zanen spreekt op 24 november over de rol van de kerk in de samenleving, tegen de achtergrond van de coronacrisis. Van Zanen, tevens voorzitter van de Vereniging Nederlandse Gemeenten, houdt deze lezing ter gelegenheid van het verschijnen van de Pius Almanak 2022, het adresboek voor katholiek Nederland. Ad van der Helm, priester van het bisdom Rotterdam en voorzitter van de Raad van Kerken in Den Haag, zal op de lezing reageren vanuit het perspectief van de kerken en ingaan op hun rol in coronatijd.

WO. 24 NOV. 13-15 U. DOOPSGEZINDE KERK, PALEISSTRAAT 8. INFORMATIE EN AANMELDING INFO@ADVENIAT.NL.

Duinzichtgesprek met Huub Oosterhuis

Dichter en theoloog Huub Oosterhuis maakte naam als 'liedjesmaker', zoals hij het zelf noemt. Hij drukte een groot stempel op de vernieuwing van de liturgie in Nederland en ver daarbuiten. Ad van Nieuwpoort gaat met hem in gesprek. Hierna volgt de première van zijn nieuwste creatie, het oratorium 'Uitgeleid', op muziek van Tom Löwenthal. Het stuk gaat over de roeping een medemens te zijn en wordt uitgevoerd door solisten, een vierstemmig gemengd koor en een instrumentaal ensemble.

ZO. 28 NOV. 16.00-18.00 U. DUINZICHTKERK, VAN HOGENHOUCKLAAN 89. OPGAVE VIA DUINZICHTKERK.NL. TOEGANG: UW GIFT.

Orgelconcerten bij kaarslicht

In november zijn er drie orgelconcerten op het historische Reichner-Bätzorgel van de Abdijkerk door de topmusici Francesca Ajossa, Rien Donkersloot en Bernard Winsemius.

ZA. 6, 13 EN 20 NOV. 15.30 U. ABDIJKERK, WILLEM III STRAAT 40. INFORMATIE EN RESERVERING: WWW.ABDIJKERK.INFO.